

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

Исторический факультет

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Материалы II Международной студенческой
научно-теоретической конференции

Минск, 18 апреля 2017 г.

Минск
РИВШ
2017

УДК 378(061.3)
ББК 74.58
А43

Печатается по решению Совета исторического факультета
Белорусского государственного педагогического университета

Рекомендовано
Советом
(протокол № от 201 г.)

Редакционная коллегия:

кандидат исторических наук доцент *А. В. Касович* (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент *С. П. Шуляк*;
кандидат исторических наук доцент *А. А. Корзюк*;
кандидат исторических наук доцент *А. Ф. Великий*

Рецензенты:

доктор исторических наук профессор *Н. М. Забавский*;
доктор исторических наук профессор *А. М. Лютый*

Актуальные проблемы социально-гуманитарного зна-
А43 ния: материалы II Междунар. студ. науч.-теорет. конф.,
Минск, 18 апр. 2017 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.)
[и др.]. – Минск : РИВШ, 2017. – 430 с.
ISBN 978-985-586-021-2.

В сборнике представлены материалы исследований молодых уче-
ных республиканских, россий-ских, казахских и украинских высших
учебных заведений, учащихся учреждений общего среднего образова-
ния, посвященные актуальным проблемам исторических, педагогиче-
ских и социально-гуманитарных научных дисциплин.

Адресуется преподавателям, магистрантам и студентам вузов.

УДК 378(061.3)
ББК 74.58

ISBN 978-985-586-021-2

© Оформление. ГУО «Республиканский
институт высшей школы», 2017

9. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18495. – С. 219.
10. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18527. – С. 248–249.
11. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 18534. – С. 255.
12. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 19085. – С. 761–763.
13. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 25. – Отд. 1. – № 19234. – С. 925.
14. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 26. – Отд. 1. – № 19509. – С. 255–258.

РОЛЯ БЕЛАРУСКИХ ЕЗУИТАЎ У ЗАХАВАННІ «ТАВАРЫСТВА ІСУСА» У 70–80-Я ГГ. XVIII СТ.

*І. В. Пугач, магістрант, БДПУ, Мінск
наук. кір. – М. М. Сакалоў, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БДПУ*

70–80-я гады XVIII стагоддзя з’яўляюцца лёсавызначальным перыядам для «Таварыства Ісуса». Сітуацыя, якая склалася ў XVIII ст. няўхільна ішла да забароны яго дзейнасці. 21 ліпеня 1773 года было выдадзена брэве папы Клімента XIV «Dominus ac Redemptor», якое абвяшчала аб скасаванні ордэна. Паводле яго, «Таварыства Ісуса» павінна было спыніць сваю дзейнасць, адмовіцца ад усёй маёмасці, а самі езуіты павінны былі далучыцца да прыходскага кліру. Хутка воля пантыфіка была выканана амаль ва ўсіх краінах Еўропы. Ордэн, працягваю сваю дзейнасць толькі ў Прусіі і Расіі, пад заступніцтвам Фрыдрыха Вялікага і Кацярыны II. Аднак, у 1776 годзе прускі кароль загадаў сілезскім членам ордэна адмовіцца ад імя езуітаў і называць сябе «святарамі каралеўскага настаўніцкага інстытута», а ў 1781 годзе інстытут быў знішчаны; у 1786 годзе такі ж лёс спасціг і рэштка сілезскіх езуітаў [4, с. 303; 3, с. 489; 1, с. 425].

Разглядаючы становішча членаў «Таварыства Ісуса» ў Расійскай імперыі трэба адзначыць, што да XVIII стагоддзя езуіты рэдка трапілі ў краіну. Доўгатэрміновымі місіямі «Таварыства Ісуса» на расійскіх землях, у адзначаны перыяд, можна лічыць дзейнасць езуітаў з Багемскай правінцыі ў Маскве ў 1684 – 1689 і ў 1698 – 1719 гадах. Сярод іх галоўных праціўнікаў падчас гэтых місій вылучаецца патрыярх Іакім, які адстойваў яскрава выражаную антызаходнюю пазіцыю і адыграў вядучую ролю ў выгнанні Таварыства ў 1689 годзе; і, пазней, сам Пётр Вялікі, які, дарэчы, спачатку падтрымліваў езуітаў. Аднак у 1719 годзе члены «Таварыства Ісуса» былі западознены ў пераісціцы з замежжам і іразаветызме. Пад ціскам пагаршэння дыпламатычных адносін з Аўстрыяй, Пётр I 18 красавіка 1719 г. выдаў ўказ аб выгнанні езуітаў з краіны. Нельга не заўважыць, што лаялінасць расійскіх улад да езуітаў насіла надзвычай зменлівы і няўстойлівы характар, што не дазваляла паслядоўнікам І. Лаёлы разлічваць на спрыяльную доўгатэрміновую перспектыву [7; 8].

У апошняй трэці XVIII стагоддзя Расія сутыкнулася з шэрагам выклікаў, не апошняе месца сярод якіх займала праблема адаптацыі далучаных зямель пасля падзелу Рэчы Паспалітай. У выніку першага падзелу, разам з тэрыторыяй у прыблізна 90 тысяч квадратных кіламетраў і больш чым мільённым насельніцтвам, пад уладу Кацярыны II трапілі і езуіты са сваімі ўстановамі. Указам ад 16 жніўня 1772 г. на імя генерал-губернатара графа З. Г. Чарнышова імператрыца загадала беларускаму насельніцтву прысягнуць ёй на вернасць. Езуіты, ва ўсім аб’ёме асэнсоўваючы катастрофічна нізкі ўзровень свайго ўплыву ў еўрапейскіх дзяржавах, першым прысягнулі імператрыцы, імкнучыся атрымаць яе прыхільнасць. У Полацкім катэдрэ св. Стэфана былі праведзены два ўрачыстыя набажэнствы. Эфект гэтых мерапрыемстваў перасягнуў любыя чаканні ўлад: «Мясцовае лацінскае і ўніцкае духавенства, а таксама шляхта, былі ашаломленыя... яны цнер воляю і нявольяі пацягнуліся за езуітамі і сталі прысягаць новай сваёй уладарцы»[9; 5, с. 131]. У выніку, падпарадкаванне далучаных зямель расійскай уладзе прайшло без значнага супраціўлення. Пасля прысягі ў Полацку, езуіты накіраваліся ў Пецярбург і прысягнулі імператрыцы ад імя замежных членаў Таварыства. Спасылаючыся на сваю вераіярлімасць, а таксама асэнсаваўшы патэнцыял Таварыства, які можна было б накіраваць на карысць дзяржаве, Кацярына II адмяніла пятроўскі закон [2, с. 121–122].

У хуткім часе, над супраціўствам «Таварыства Ісуса» і Імперыі навісла пагроза забароны дзейнасці першага. Ва ўзгаданым раней пасланні, Клімент XIV устанавіў спосаб кананічнага выканання яго волі: ордэн лічыўся забароненым тады, калі ардынарый епархій ці паўнамоцныя апостальскія дэлегаты абвясцяць волю пантыфіка перад кожнай абшчынай. Гэтым

удала скарысталася Кацярына II, забараніўшы абвясчэнне зместа брэве на тэрыторыі Расіі. Далей імператрыца выдала жалаваную грамату ад 6 лютага 1774 года, у якой правы езуітаў былі пацверджаны нароўні з правамі іншых ордэнаў [14]. Усё гэта прадвызначыла выключную ролю беларускіх езуітаў, зрабіўшы з беларускіх зямель, фактычна, месца кансалідацыі членаў Таварыства. Менавіта таму беларускія езуіты, захаваўшы адносна трываласць свайго стану, сталі адзіным шанцам Таварыства на выратаванне ад немінучай гібелі.

Трэба адзначыць, што пасля абвясчэння «Dominus ac Redemptor» значная частка членаў ордэна ўсё ж прыняла рашэнне аб тым, каб пакінуць яго. Гэта, у сукупнасці з зацягваннем распрацоўкі механізма выхавання новых членаў ордэна, стала моцным ударам па кадравым стане Таварыства.

Першым крокам у вырашэнні праблемы недахопу кадраў, стаў дазвол пасвячэння тых, хто завяршыў багаслоўскую адукацыю. Наступнымі сталі адкрыццё навіцьяту 2 лютага 1780 г. і сход Генеральнай Кангрэгацыі ў Полацку 11-18 кастрычніка 1782 г. 17 кастрычніка Кангрэгацыя прызначыла пажыццёвым Генеральным вікарыем Станіслава Чарневіча і вырашыла падтрымаць рэлігійнае жыццё і традыцыйную структуру Ордэна. Першай Кангрэгацый ў Полацку завяршаецца перыяд няўпэўненасці і пачынаецца працэс унутранага аднаўлення правінцыі і цэнтральнага кіраўніцтва ордэна на чале з Генеральным вікарыем. Аднаўленне закранула і адукацыйную сістэму езуітаў, у якой вялікае значэнне адводзілася прыродазнаўству і матэматыцы. Паступова змяняўся і сацыяльны склад езуіцкіх школ. Нягледзячы на тое, што пераважная большасць іх вучняў з'яўляліся выхадцамі са шляхецкага саслоўя, езуіты не абыходзілі сваёй увагай і прадстаўнікоў бедных слаёў насельніцтва. Яны стваралі дзесяць элементарных ўмовы для вучобы: кармілі абедамі, дарылі вяртатку, забяспечвалі падручнікамі і неабходнымі прыладамі [2, с. 139–140].

Станіслаў Чарневіч даволі аптымістычна апісваў становішча езуітаў у гэты перыяд. Асабліва ён вылучаў адчувальную дапамогу з боку Кацярыны II. У 1779 годзе магилёўская і мсціслаўская рэзідэнцыі былі пераўтвораны ў калегіумы, праз год у Полацку быў адкрыты навіцьят; працягвалі сваю дзейнасць калегіумы ў Днябургу і Віцебску. З вялікай колькасці краін у Полацк пачалі прыбываць езуіты. У лік навіцьяў тады трапілі толькі найбольш таленавітыя кандыдаты. Па сутнасці з гэтага часу Полацкі калегіум пачаў адыгрываць вырашальную ролю ў жыцці ордэна [2, с. 124-127; 15].

14 снежня 1772 года Кацярына II выдае ўказ, які вызначыў юрыдычны статус каталікоў у Імперыі. Да таго ж ёй было прынята рашэнне аб вызваленні беларускага насельніцтва ад падаткаў на паўгады. Далей імператрыца заявіла аб сваім жаданні заснаваць лацінскае біскупства для ўсёй Расійскай дзяржавы, з далейшым намерам па пераўтварэнні яго ў архібіскупства або мітраполію. 22 лістапада 1773 года імператрыца выдае ўказ аб заснаванні лацінскага біскупства для Беларусі, а першым біскупам з кафедрай у Магілёве стаў Станіслаў Сестрынцэвіч. Гэты крок падаецца вельмі дальнабачным, бо на далучаных тэрыторыях з 1,3 млн. чалавек насельніцтва, каля 900 тыс. належалі да ўніятаў ці каталікоў. Апісаная вышэй мерапрыемства значна ўзмацнілі пазіцыі каталіцтва і, у прыватнасці, «Таварыства Ісуса» [10; 11; 12; 13; 6, с. 67].

На землях, якія засталіся ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, наадварот, разгарнуўся шырокі антыезуіцкі рух. Галоўнай яго мэтай на той момант стала мадэрнізацыя сістэмы школьнай адукацыі згодна з варункамі часу. Для каардынацыі працэса рэфармавання сістэмы адукацыі 14 кастрычніка 1773 года была створана Адукацыйная камісія. Па сваёй сутнасці яна была свецкай установай па арганізацыі і кіраўніцтву сістэмай школьнай асветы. Маёмасць Ордэна езуітаў, перадавалася на карысць камісіі [16, s. 168].

Намаганні камісіі на шляху рэфармавання школьнай справы, дазволілі стварыць пэўныя ўмовы для фарміравання свецкай інтэлігенцыі. Аднак вучэбныя праграмы з ухілам на грунтоўнае засваенне прыродазнаўчых дысцыплін і абмежаванне вывучэння лацінскай мовы на карысць польскай, выклікалі актыўны шляхецкі негатывізм. Яго практычным усабленнем стала падтрымка дзейнасці нелегальных навучальных устаноў, якія былі арганізаваны рознымі манаскімі ордэнамі і працавалі па езуіцкіх адукацыйных праграмах. Таму, нягледзячы на поспехі Адукацыйнай камісіі на ніве асветы і, асабліва, у антыезуіцкім напрамку, уплыў членаў Таварыства захоўваўся і далей, што, безумоўна, спрыяла падтрымцы лаяльных у адносінах да езуітаў настрояў.

Такім чынам, адзін з найбольш складаных этапаў існавання «Таварыства Ісуса» скончыўся даволі адчувальнымі поспехамі, нягледзячы на вельмі цяжкае першапачатковае становішча, якое ў вялікай ступені было абумоўлена забаронай езуітаў Ватыканам. Менавіта гэты ўдар па ордэну, які быў зроблены дзеля яго татальнага знішчэння, з'явіўся зыходным пунктам адліку новых дасягненняў. Позіркі значнай колькасці езуітаў былі скіраваны ў бок апошняга прытулку Таварыства – Расійскай імперыі. Беларускія езуіты і іх лідэр Станіслаў Чарневіч паспяхова справіліся з уласнай выключнай роляй, нягледзячы на супраціўленне гэтаму з боку еўрапейскіх дзяржаў і пантыфіка. Усё вышэйззначанае дазволіла лепшым з езуіцкіх розумаў сканцэнтравць свае намаганні па захаванні жыцця Таварыства пад заступніцтвам Расійскай імперыі. Ордэн здолеў зноў узняць галаву і з улёўненасцю паглядзіць у будучыню.

Літаратура

1. Бёмер, Г. *Иезуиты* / Г. Бёмер. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1913. – 456 с.
2. Блинова, Т. Б. *Иезуиты в Беларуси (Их роль в организации образования и просвещения)* / Т. Б. Блинова. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 425 с.
3. Грзингер, Т. *Иезуиты* / Т. Грзингер. – СПб.: Лань, 1999. – 574 с.
4. Губер, Ж. *Иезуиты* / Ж. Губер. – СПб.: Ф. Павленков. Центр. Типо-литогр. М. Я. Минкова, 1898. – 320 с.
5. Лушпай, В. Б. *Иезуиты и Екатерина II* / В. Б. Лушпай // *Вопросы истории*. – 1999. – № 8. – С.130–137.
6. Марек, И. *Общество Иисуса в Российской Империи (1772 – 1820 гг.) и его роль в повсеместном восстановлении Ордена во всём мире* / Инглот Марек (S.J.). – Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2004. – 630.
7. *Первое явление иезуитской педагогики* [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://www.jesuit.ru/component/jdownloads/viewdownload/2/35?Itemid=401>. – Дата доступа: 18.01.2016.
8. *Полное собрание законов Российской империи (далее ПСЗРИ). – 3-е собр. – Т. 5. – Отд. 1. – № 3356.*
9. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №13850. – С. 553–556.
10. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №13921. – С. 687–688.
11. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №13922. – С. 688–689.
12. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №13923. – С. 689.
13. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №14073. – С. 864–865.
14. ПСЗРИ. – 3-е собр. – Т. 19. – Отд. 1. – №14122. – С. 913–914.
15. *Catalogus Jesuitarum* [Electronic resource] / ARSI, 2016. – Mode of access: http://www.sjweb.info/arsi/documents/Russia_all_pre1829.pdf. – Date of access: 14.12.2015.
16. *Lukaszewicz, J. Historia szkolow Koronie i w Wielkim księstwie Litewskim od najdawniejszych czasow az do roku 1794 : u 4 t. / J. Lukaszewicz – Poznan: Księgarnia J. K. Zupańskiego, 1850. – Т. II. – 497 с.*

МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КАТОЛИЧЕСКОГО И ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ В 20–30 ГОДЫ 20 В.

*А. В. Пытько, 3 курс магистратуры Минской Духовной Академии
науч. рук. – протоирей С. Гордун, доцент, кандидат богословия, БГУ*

В период с 1921 по 1939 годы территория Западной Беларуси оказалась в составе Польши. На этой территории находилось огромное количество как православных, так и католических приходов. Правительство 2 Речи Посполитой декларировало равенство всех вероисповеданий и выделяло финансовую помощь католикам и православным, однако положение конфессий было неравным. Проведём сравнительный анализ материальной базы католического и православного духовенства.

В начале 1926 года Министерство вероисповедания и народного просвещения согласовало с Министерством финансов следующий принцип выделения субсидий для православной церкви: 20 тыс. злотых в год выделялось на содержание высших иерархов, 3,5 тыс. злотых шло на подготовку духовенства в семинариях, оставшаяся сумма шла на содержание приходского духовенства, перечислялась воеводствам и выплачивалась ими согласно своим интересам.[7]

В воеводствах все православное духовенство было поделено на пять групп в зависимости от количества людей и размера земельного участка. Однако на практике местные власти практически никогда не присваивали самый высокий первый разряд, а старались сэкономить средства.